

Research Paper

The Factors Affecting Food Access of Rural Households in Shavoor District

J. Golabifar¹, A.A. Barati², Kh. Kalantari³

Received: 27 August, 2021

Accepted: 8 December, 2021

Abstract

Introduction

Access to food is the concept of sustainable physical and economic access to resources to provide food items needed by society. Although in line with population growth the production of agricultural products has increased, the access of the people to the food has decreased and it has caused hidden hunger and food insecurity on a large scale. According to the World Health Organization, approximately 60% of child deaths in developing countries are the result of chronic hunger and malnutrition. In Iran, the level of food insecurity is reported about 23%, and the situation of access to food in both physical and economic dimensions is far worse in rural than urban areas. For example, the level of food insecurity in the rural areas of Qarasu in West Azerbaijan is reported 59.4%. Lack of access to sufficient food and the occurrence of food insecurity are affected by various factors, including economic, social, cultural, political and environmental. As a result, due to the importance of access to food, this study tried to investigate the factors affecting the access of rural households to food in Shavoor district.

-
1. Graduate Student, Department of Agricultural Management and Development, Faculty of Agriculture, University of Tehran, Tehran, Iran
  2. Corresponding Author and Assistant Professor, Department of Agricultural Management and Development, Faculty of Agriculture, University of Tehran, Tehran, Iran.
  3. Professor, Department of Agricultural Management and Development, Faculty of Agriculture, University of Tehran, Tehran , Iran.

DOI: 10.30490/rvt.2022.355707.1390

Materials and Methods

Current research is a non-experimental survey research with a quantitative approach. The statistical population was all the rural households of Shavoor district (N= 2624), of which 300 households (n= 300) were selected as a sample using the stratified sampling method with proportional assignment. The data used in this research was primary data that was collected by a questionnaire. The validity of the data collection tool was done based on the point of view of specialists, and Cronbach's alpha coefficient was used to determine its reliability. The value of this coefficient for different parts of the questionnaire was between 0.765 and 0.873, which indicates the appropriate reliability of the research tool. This study used SPSS, Excel, and SmartPLS for data analysis. In order to inferentially analyze the data, confirmatory factor analysis based on partial least square (PLS) method was used.

Results and Discussion

The findings showed that the average age of the respondents was over 47 years old, 85.7% were married, 28.7% were also illiterate. The average number of people per household in this study was 5.86 people. The average number of active people among the studied households was about two. Most households (41.3%) had an income of less than two million tomans per month and 58.3% of the households could not save any money. Although the main occupation of most (31%) heads of the studied households was agriculture, most of the households did not possess agricultural land. Also, the average area of irrigated and orchard lands and the number of light and heavy livestock of each studied household were 2.70 hectares, 0.37 hectares, 2.80 heads and 1.80 heads, respectively. According to the results of the confirmatory factor analysis based on Partial Least Squares (PLS) method, among the three main dimensions (physical, economic and continuity of access), the physical access to food is more unfavorable (0.458) than the economic access (0.900) and continuity of access (0.909). Based on the research findings, economic (0.528), social (0.362), and individual and family (0.340) factors are the most important factors affecting rural households' access to food respectively. Among the economic factors, the income variable has a greater impact on food access. Food consumption pattern and the education level of the head of the household, respectively among the social and the individual-family factors are very important and have a significant effect on improving the access of households to food. Various studies have emphasized the effect of the low level of education of heads of households in a society on poverty and food insecurity. Also, physical factors play a decisive role in households' access to food, and these factors indirectly affect the level of rural households' access to food.

Conclusion

In this research, an attempt was made to analyze the factors affecting the improvement of access to food for rural households in Shavor village located in Susa county. The findings of this research showed that despite the fact that the main source of income for most of the rural households in this village is from the agricultural sector, the situation of

rural households' access to food is not favorable, especially in terms of physical access. And various factors, including economic, individual-family factors, social and physical, have directly and indirectly affected this access. In order to improve the access level of rural households to food, it is suggested to provide the necessary background and platform for diversifying rural jobs and improving their income sources. Creation and support of various organizations (such as consumer cooperatives) with the aim of providing facilities and supply of food items at a better price and with more variety to the villagers, targeting the granting of subsidies to agricultural inputs, adopting appropriate support policies for the price of agricultural products, strengthening the market and the transportation network for agricultural products are among the best solutions to improve the level of access of villagers to food.

Keywords: Food Security, Food Access, Food Insecurity, Shavoor Rural Area.

روستا و توسعه

سال ۲۶، شماره ۱۰۱، بهار ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

عوامل مؤثر بر دسترسی خانوارهای روستایی به غذا در دهستان شاور

جاسم گلابی فر^۱، علی اکبر براتی^۲، خلیل کلانتری^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۶/۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۹/۱۷

چکیده

دسترسی به غذای کافی و سالم در هر زمان و مکانی از حقوق مسلم اولیه انسان‌ها بوده و بایستی تأمین نیازهای غذایی مردم از مهم‌ترین هدف‌های دولت‌ها به شمار آید. علی‌رغم اینکه جامعه روستایی تأمین‌کننده اصلی مواد اولیه غذایی است، اما وضعیت امنیت غذایی در جوامع روستایی نسبت به شهری مطلوب نیست. از آنجاکه دسترسی به غذا از مهم‌ترین عوامل امنیت غذایی است، این پژوهش با هدف بررسی عوامل مؤثر بر دسترسی خانوارهای روستایی به غذا در دهستان شاور واقع در شهرستان شوش انجام شد. جامعه آماری تحقیق، کلیه خانوارهای روستایی دهستان شاور بودند (۲۶۲۴ خانوار). حجم نمونه مورد استفاده در این تحقیق ۳۰۰ خانوار بود که به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش مدل‌سازی حداقل مربعات جزئی استفاده شد. یافته‌های تحقیق نشان داد دسترسی فیزیکی به غذا در جامعه مورد مطالعه نسبت به دسترسی اقتصادی و تداوم دسترسی در وضعیت نامطلوب‌تری قرار دارد. همچنین، چهار دسته عوامل فردی- خانوادگی، اجتماعی، فیزیکی-کالبدی و اقتصادی بر سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا تأثیر دارند که در این بین، تأثیر عواملی نظیر سطح درآمد خانواده، نوع الگوی مصرف خانواده و سطح تحصیلات سرپرست بیشتر است. تنوع‌بخشی به منابع درآمدی، اصلاح الگوی

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه مدیریت و توسعه کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲- نویسنده مسئول و استادیار گروه مدیریت و توسعه کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
(aabarati@ut.ac.ir)

۳- استاد گروه مدیریت و توسعه کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مصرف (کمیت و تنوع)، توسعه شبکه بازار و کنترل نوسانات قیمت از جمله راهکارهای بهبود سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا است.

کلیدواژه‌ها: امنیت غذایی، دسترسی به غذا، ناامنی غذایی، روستا و غذا، دهستان شاور.

مقدمه

تأمین حق دسترسی همه مردم به غذای کافی، سالم و مغذی، با گذشت چندین دهه از تصویب آن در اعلامیه حقوق بشر، هنوز با واقعیت فاصله قابل توجهی دارد (FAO, 2015). تولید محصولات کشاورزی متناسب با جمعیت افزایش یافته است، اما دسترسی مردم کشورهای مختلف دنیا به مواد غذایی تولید شده کاهش یافته و این امر باعث ایجاد گرسنگی پنهان و ناامنی غذایی در ابعاد وسیعی شده است (Ghadiri Masoum et al., 2013). دسترسی به غذا به مفهوم دسترسی فیزیکی و اقتصادی پایدار به منابع جهت تأمین اقلام غذایی مورد نیاز جامعه است (Pakravan et al., 2015). در حال حاضر در سراسر جهان و به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، صدها میلیون نفر از سطح قابل قبولی از امنیت غذایی برخوردار نیستند و برای تغذیه جمعیت بیش از ۹ میلیارد نفری دنیا تا سال ۲۰۵۰ باید تولیدات کشاورزی، ۷۰ درصد در سراسر جهان و حدود ۱۰۰ درصد در کشورهای در حال توسعه افزایش یابد (Elgar et al., Smith, et al., 2000). سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد نیز با توجه به چشم‌انداز قرن ۲۱ در تحقق امنیت غذایی، به مشکل کمبود و تولید مواد غذایی اشاره کرده و بر این باور است که با توجه به رقابت بر سر زمین‌های کشاورزی و منابع آب، قیمت بالای انرژی و تغییرات آب و هوایی، باید با منابع کمتر، غذای بیشتری برای مردم سرتاسر جهان تولید شود (FAO, 2015). با این وجود و علی‌رغم تلاش‌های فراوان صورت گرفته برای کاهش گرسنگی و فقر، همچنان نگرانی‌هایی در مورد این مسئله در برخی جوامع وجود دارد (Hojjati & Noshad, 2019). به‌عنوان مثال، بر اساس برآورد سازمان بهداشت جهانی تقریباً ۶۰ درصد از مرگ کودکان در کشورهای در حال توسعه، نتیجه گرسنگی مزمن و سوء‌تغذیه است (Hakim, et al., 2012). مسئله بحران غذایی محدود به کشور خاصی نبوده، بیش از ۸۰۰ میلیون نفر در کشورهای در حال توسعه و بیش از ۴۰ میلیون نفر در کشورهای توسعه‌یافته، غذای کافی برای رفع نیازهای اساسی خود در اختیار نداشته و میلیون‌ها انسان دیگر نیز از گرسنگی، سوء‌تغذیه، اختلالات رشد و گاهاً مرگ به دلیل فقر و قحطی رنج می‌برند (Zerat Kish & Kamaei, 2017).

به دلیل فقر گسترده روستایی در ایران (Barati et al., 2022; Barati et al., 2021)، وضعیت امنیت غذایی به‌ویژه در میان جوامع روستایی، در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. گستردگی ناامنی غذایی در ایران طی سالیان گذشته ۲۳/۲ درصد برآورد شده است. این میزان در کشور فلیپین ۳۵ درصد، بولیویا ۷۰ درصد، بورکینافاسو ۷۳ درصد، مالزی ۵۰ درصد، پاکستان ۴۳ درصد و فنلاند ۵/۷ درصد گزارش شده است (Khanzadi, et al., 2018). با وجود اینکه میزان ناامنی غذایی در ایران حدود ۲۳ درصد گزارش شده است، برخی مطالعات نشان داده‌اند که وضعیت دسترسی به غذا در دو بعد آن یعنی دسترسی فیزیکی و اقتصادی در نواحی روستایی به‌مراتب بدتر از نواحی شهری است. به عنوان مثال در مناطق روستایی قره‌سوی آذربایجان غربی سطح ناامنی غذایی حدود ۵۹/۴ درصد گزارش شده است (Najafianzadeh et al., 2015). این در حالی است که خانوارهای روستایی خود عمدتاً تولیدکننده و تأمین‌کننده مواد غذایی بوده و در نتیجه باید از نظر نوع و میزان، دسترسی بیشتری به مواد غذایی داشته باشند (Golabifar et al., 2022). در حال حاضر، اگرچه نسبت جمعیت روستایی به شهری در ایران به حدود ۲۶ درصد رسیده است (Statistical Center of Iran, 2020)، جوامع روستایی بیش از دوسوم مواد غذایی مورد نیاز جامعه را تأمین نموده و نقش قابل توجهی در تأمین امنیت غذایی کشور ایفا می‌کنند (Golabifar et al., 2022). در چنین وضعیتی سؤال اصلی این است که چرا همچنان جوامع روستایی نسبت به جامعه شهری از دسترسی کمتری به غذا برخوردارند؟ چرا با وجود سرمایه‌های متعددی که در مناطق روستایی وجود دارد، روستاییان همچنان از معضل عدم دسترسی آسان به غذا رنج می‌برند؟ چه عواملی منجر به بروز و تداوم این شرایط شده است؟

مطالعات مختلف نشان داده‌اند که عدم دسترسی به غذای کافی و بروز ناامنی غذایی متأثر از عوامل مختلفی، از جمله عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و زیست‌محیطی است (Dehghani Pour et al., 2018; Jamini et al., 2017). پرداختن به مسئله دسترسی به غذا در جوامع روستایی از این نظر حائز اهمیت و ضرورت است که بنابر ارزیابی انجام شده توسط سازمان خواربار و کشاورزی، ۷۵ درصد از گرسنگان مزمن در مناطق روستایی سکونت دارند (Asgarian et al., 2013). همچنین، به دلایل مختلف از جمله ضعف بنیه مالی خانوارهای روستایی، مصرف مواد مغذی پرکالری نظیر انواع گوشت، سبزی و میوه، که حاوی مواد پروتئینی و ویتامین است، در روستاها کمتر از شهرها است (Ghasemi Ardehaee, 2007). این امر نشان می‌دهد که روستاییان به فرهنگ یا الگوی بهینه مصرف غذایی (نوع غذا، تنوع غذایی، ارزش تغذیه‌ای و کیفیت

غذا) توجه کمتری دارند (Golabifar et al., 2022). با توجه به اینکه در حال حاضر هیچ‌گونه مطالعه‌ای در زمینه دسترسی خانوارهای روستایی به غذا در سطح شهرستان شوش انجام نشده است، انجام این تحقیق در مناطق روستایی این شهرستان ضروری به نظر می‌رسد. در نتیجه هدف از این مطالعه بررسی عوامل مؤثر بر دسترسی خانوارهای روستایی به غذا در دهستان شاور است. البته در این خصوص مطالعات متعددی در سایر مناطق ایران و جهان طی سالیان گذشته انجام شده است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره خواهد شد.

با توجه به اهمیت موضوع غذا و امنیت غذایی، از اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی تاکنون مطالعات و پژوهش‌های متعددی با هدف مقابله با ناامنی غذایی و همچنین بهبود دسترسی بی‌قیدوشرط جوامع به غذا، انجام شده است. به‌عنوان نمونه، نورد و همکاران (Nord et al., 2010) با مطالعه وضعیت امنیت غذایی خانوارهای آمریکایی به این نتیجه رسیدند که ۸۵ درصد آمریکایی‌ها دارای امنیت غذایی و ۱۵ درصد در شرایط ناامنی غذایی قرار دارند. دلیل اصلی عدم امنیت غذایی در بین این خانوارها، عدم دسترسی خانوارها به پول، درآمد کافی و دیگر منابع لازم برای خرید مواد غذایی بود. بشیر و همکاران (Bashir et al., 2012) نشان دادند که ۲۶ درصد از خانوارهای روستایی مورد مطالعه آن‌ها فاقد امنیت غذایی بوده و دسترسی کافی به غذای مناسب نداشته‌اند، درآمد ماهیانه، دارایی‌های دامی و بعد خانوار از عوامل اصلی مؤثر بر امنیت غذایی و دسترسی به غذا بوده است. لین و همکاران (Lin et al., 2014) نیز معتقدند که قیمت‌ها و درآمد خانوارها تعیین‌کننده اصلی خرید مواد غذایی هستند. همچنین دسترسی به سوپرمارکت‌ها و مراکز فروش مواد غذایی اگرچه اندک، اما بر میزان خرید مواد غذایی توسط خانوارها تأثیر دارد. ولازکو و بالاستر (Velazco & Ballester, 2016) نیز ضمن مطالعه خانوارهای روستایی در اتیوپی نشان دادند که شاخص‌های ثروت مانند اندازه زمین، تعداد دام، میزان دارایی، رابطه منفی با احتمال کمبود مواد غذایی و دسترسی به آن دارند. اکپالو و همکاران (Akpalu et al., 2018) هم تأکید داشتند که دریافت حمایت مالی بر دسترسی خانواده‌ها به غذای کافی اثرگذار است. گذشته از عوامل فوق، این‌گونه به نظر می‌رسد که محل سکونت و نزدیکی به مراکز عرضه مواد غذایی نیز بر دسترسی به غذا اثرگذار است. به‌عنوان مثال مطالعه لی و همکاران (Li et al., 2019) در چین نشان داد که محل سکونت و فاصله تا مراکز عرضه اقلام غذایی بر میزان اقلام غذایی مصرفی خانوار اثرگذار است.

مطالعات مختلفی نیز در داخل کشور در زمینه عوامل مؤثر بر امنیت غذایی انجام شده است. به‌عنوان مثال مطالعه اصغریان دستنایی و همکاران (Asgharian Dastnaei et al., 2013) با هدف

تعیین‌کننده‌های امنیت غذایی در میان خانوارهای روستایی شهرستان کیار نشان داد که سرانه درآمد کل، تعداد اعضای خانوار دارای شغل و میزان مالکیت ماشین‌های کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی اثرگذارند. مطالعه سواری و همکاران (Savari et al., 2014) در جامعه روستایی شهرستان دیواندره نیز نشان داد که امنیت غذایی و دسترسی به گروه‌های مختلف غذایی مطلوب نیست و بین درآمد خانوار، تعداد شاغلان خانوار، فاصله محل سکونت تا شهر و مراکز خرید، بعد خانوار، مقدار زمین زراعی و باغی در تملک خانواده و تحصيلات سرپرست خانوار با امنیت غذایی و دسترسی به آن، رابطه وجود دارد. فلاح مدواری و همکاران (Fallah Madvari et al., 2015) ضمن مطالعه وضعیت امنیت غذایی و عوامل مرتبط با آن در میان خانوارهای تحت پوشش مراکز بهداشتی درمانی شهری و خانه‌های بهداشت در شهرستان مهریز نشان دادند که ۳۹/۶ درصد از خانوارهای مورد مطالعه با عدم امنیت غذایی و عدم دسترسی کافی به غذا مواجه هستند. یافته‌های آن‌ها نشان داد که بین عدم امنیت غذایی و تحصيلات سرپرست خانوار، جایگاه شغلی سرپرست خانوار و درآمد ماهیانه خانوار ارتباط معکوس و با بعد خانوار ارتباط مستقیم وجود دارد. ضیایی و همکاران (Ziaei et al., 2019) نیز در مناطق روستایی گرگان نشان دادند که ۶۰/۱۷ درصد خانوارها در وضعیت امن غذایی قرار دارند و دیگر خانوارها سطوح متفاوتی از عدم امنیت غذایی را تجربه می‌کنند. بر اساس یافته‌های این پژوهش، متغیرهای درآمد سالیانه، وضعیت شغلی و سن سرپرست تأثیر منفی و متغیر بعد خانوار تأثیر مثبت بر سطح عدم امنیت غذایی دارند. در نهایت، هاشمی‌تبار و همکاران (Hashemitabar et al., 2018) به تحلیل عوامل مؤثر بر امنیت غذایی در نواحی روستایی جنوب کرمان پرداختند و دریافتند که وضعیت امنیت غذایی، تنوع غذایی و دسترسی خانوارهای روستایی به گروه‌های غذایی نامطلوب است و الگوی مصرفی خانوار به لحاظ کیفیت تغذیه و تنوع، به‌ویژه در گروه‌هایی مثل لبنیات می‌بایست تغییر نماید. در این منطقه متغیرهای جنسیت و تحصيلات سرپرست خانوار، بعد خانوار، سن سرپرست خانوار، داشتن درآمد ماهیانه ثابت، وضعیت تملک مسکن بر سطح امنیت غذایی و دسترسی به غذا مؤثر بوده است.

بررسی مطالعات فوق نشان می‌دهد اگرچه هر یک از این مطالعات سعی نموده‌اند تا اثرپذیری امنیت غذایی از برخی متغیرها را مورد بررسی قرار دهند، اما هیچ‌کدام این کار را بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های اصلی آن یعنی دسترسی فیزیکی، اقتصادی و تداوم دسترسی انجام نداده و همچنین نگاهی جامع به مؤلفه‌ها و متغیرهای اثرگذار بر امنیت غذایی نداشته‌اند. لذا، در مطالعه حاضر سعی

شده است تا عوامل اصلی اثرگذار بر سطح دسترسی به غذا (ذیل سه مؤلفه‌های دسترسی اقتصادی، فیزیکی و تداوم دسترسی) تحت چهار گروه از عوامل اصلی مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرند.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر نوعی تحقیق پیمایشی با رویکرد کمی است. از لحاظ هدف، کاربردی، از نظر شیوه جمع‌آوری داده‌ها در گروه تحقیقات میدانی و از جنبه درجه کنترل متغیرها نوعی تحقیق غیرآزمایشی است. جامعه آماری تحقیق را کلیه خانوارهای روستایی دهستان شاور در تشکیل داده‌اند که بر اساس نتایج سرشماری رسمی عمومی نفوس و مسکن کشور (۱۳۹۵)، جمعیتی معادل ۱۱۶۴۴ نفر (۲۶۲۴ خانوار) را در بر می‌گیرد. در این تحقیق حجم نمونه مورد نیاز با توجه به روش تحلیل داده‌ها (تحلیل عاملی تأییدی) و بر اساس معیار ده برابر تعداد متغیرهای آشکار وارد شده در تحلیل و بر اساس معیار رسیدن به توان آماری ۸۰ درصد و سطح اطمینان ۹۵ درصد، ۳۰۰ مورد در نظر گرفته شد. برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب استفاده شد (معیار طبقه‌بندی، جمعیت خانوارهای ساکن در هر روستا بود). تعداد خانوارهای هر روستا و حجم نمونه برآورد شده برای هر روستا، به نسبت جمعیت خانوارهای آن روستا بود. داده‌های مورد استفاده در این پژوهش از نوع داده‌های اولیه بود که به وسیله ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شد.

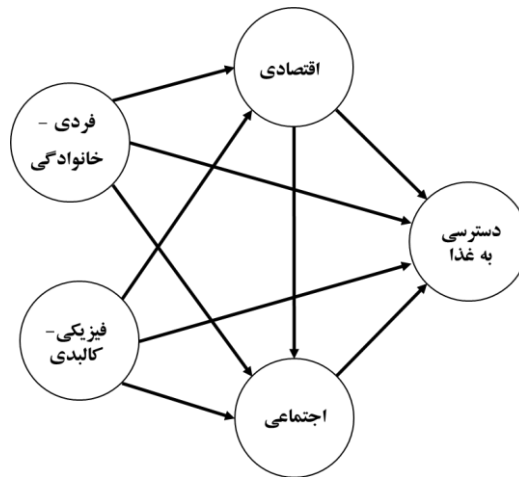
در پژوهش حاضر برای تعیین اعتبار ابزار اندازه‌گیری و اطمینان از صحت این ابزار، از اعتبار صوری استفاده شد. برای این منظور، پرسشنامه اولیه در اختیار اساتید گروه مدیریت و توسعه کشاورزی دانشگاه تهران قرار گرفت و پس از اعلام نظرات آنان، پرسشنامه نهایی مورد بازنگری قرار گرفت و اصلاحات لازم اعمال شد. برای بررسی پایایی ابزار تحقیق نیز از روش محاسبه آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار این ضریب برای بخش‌های مختلف پرسشنامه بین ۰/۷۶۵ تا ۰/۸۷۳ بود که حاکی از پایایی مناسب ابزار تحقیق است. متغیرهای مورد استفاده در این تحقیق شامل دو گروه از متغیرهای پنهان (نهفته) و آشکار بودند که فهرست آن‌ها در جدول ۱ آمده است.

عوامل مؤثر بر دسترسی خانوارهای روستایی.....

جدول ۱. متغیرهای آشکار و پنهان تحقیق و نماد آنها

متغیرهای نهفته	نماد	متغیرهای آشکار	نماد
دسترسی به غذا	AtoF	دسترسی اقتصادی	EconomicAc
		دسترسی فیزیکی	PhysicalAc
		تداوم دسترسی	StabilityAc
عوامل فردی و خانوادگی	Personal	سن سرپرست	AgeHead
		بعد خانواده	FamilySize
		تحصیلات سرپرست	EduHead
		سرمایه خانواده	FamilyCapital
عوامل اقتصادی	Economics	درآمد خانواده	FamilyIncome
		پس‌انداز خانواده	Saving
		برخورداری از حمایت مالی	SupportCoverage
عوامل اجتماعی	Social	دسترسی به امکانات اطلاعاتی و ارتباطی	ComAccess
		فرهنگ و الگوی مصرف	ConsumPattern
		پوشش بیمه‌ای	InsuranceCoverage
		فاصله تا شهر	DisToCity
عوامل فیزیکی و کالبدی	Physical	دسترسی به منابع طبیعی	NRAccess
		نوع راه دسترسی	RoadType

این متغیرها در قالب یک مدل مفهومی (شکل ۱)، بر اساس مرور مطالعات مرتبط با موضوع پژوهش، ترسیم و برازندگی و اعتبار آن مورد ارزیابی قرار گرفت. بر اساس این مدل، دسترسی خانوارها به غذا شامل سه بعد اصلی (فیزیکی، اقتصادی، و پایداری) است که خود متأثر از عوامل مختلفی است. این عوامل را می‌توان در چهار گروه شامل عوامل فردی (مانند بعد خانوار، سن سرپرست خانوار، بار تکفل، تحصیلات سرپرست خانوار)، اقتصادی (مانند درآمد خانوار، پس‌انداز و سطح سرمایه فیزیکی و مالی خانوار)، اجتماعی (مانند عضویت در گروه‌ها و نهادهای مردمی روستا، الگوی مصرف، دسترسی به شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطی)، و فیزیکی - کالبدی (مانند دسترسی به بازار، منابع طبیعی و فاصله از نقاط شهری) طبقه‌بندی کرد.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق از تحلیل عاملی تأییدی مبتنی بر روش حداقل مربعات جزئی (PLS) استفاده شد. انتخاب این روش به این دلیل بود که الف) مدل مورد استفاده در این تحقیق، تلفیقی از مدل‌های انعکاسی و سازنده بود؛ ب) بخش ساختاری مدل دارای روابط پیچیده بین متغیرهای پنهان بود؛ ج) مدل ارائه شده مبتنی بر یک مدل تجربی بود تا یک نظریه دقیق و پذیرفته شده علمی؛ و در نهایت د) هدف اصلی، بررسی اثرگذاری برخی متغیر آشکار در قالب چند متغیر پنهان بر یک متغیر پنهان دیگر (سطح دسترسی به غذا). در این قبیل موارد به جای استفاده از روش مدل‌سازی مبتنی بر معادلات ساختاری بهتر است از روش مدل‌سازی مبتنی بر حداقل مربعات جزئی استفاده شود (Sarstedt et al., 2017). نرم‌افزارهای مورد استفاده در این تحقیق برای تجزیه و تحلیل داده‌ها SPSS، Excel و SmartPLS بودند.

از آنجا که موضوع ارزیابی برازندگی مدل‌های مبتنی بر رویکرد حداقل مربعات جزئی بسیار حایز اهمیت است، لازم است ابتدا فرایند ارزیابی این گروه از مدل‌ها تشریح شود. به طور کلی ارزیابی این گروه از مدل‌ها شامل دو مرحله اصلی است (Sarstedt et al., 2017): الف) ارزیابی مدل‌های اندازه‌گیری (انعکاسی و سازنده). ب) ارزیابی برازندگی بخش. چنانچه مدل مربوطه از این دو منظر تأیید شد، آنگاه می‌توان به تفسیر و تحلیل نتایج مدل پرداخت. در حقیقت در گام اول به ارزیابی مدل‌های اندازه‌گیری و در گام دوم به آزمون فرضیه‌های مدل پرداخته می‌شود.

برای تأیید برازش بخش انعکاسی مدل‌های اندازه‌گیری باید معیارهای پایایی یا قابلیت اطمینان شاخص^۱ (بر اساس مقادیر بارهای عاملی که حد مطلوب آن برابر یا بیشتر از ۰/۷ است. البته مقادیر کمتر از این مقدار، صرفاً برای متغیرهایی که وجود آن‌ها از نظر تئوری مهم باشد و میانگین واریانس تبیین شده توسط کلیه متغیرهای آشکار موجود در مدل بالاتر از ۰/۵ باشد، قابل قبول است)، پایایی همسویی داخلی^۲ (بر اساس شاخص پایایی ترکیبی^۳ یا مقدار ضریب آلفای کرونباخ، که مقادیر بالاتر از ۰/۷ نشان دهنده پایایی خوب مدل است و مقادیر کمتر از ۰/۶ غیر قابل قبول و مقادیر بیش از ۰/۹۵ نیز نشانگر وجود متغیرهای اضافی و مشابه یا هم‌خطی بالا در مدل است)، روایی همگرا^۴ (بر اساس معیار میانگین واریانس استخراج شده^۵ که حد مطلوب آن مقادیر برابر یا بیشتر از ۰/۵ است) و روایی تشخیصی^۶ مورد ارزیابی قرار گیرد (بر اساس شاخص‌های نسبت هم‌سنخ‌گرایی یا HTMT^۷ که مقادیر بالاتر از ۰/۸۵ در این شاخص نشان دهنده وجود مشکل روایی تشخیصی در مدل است، لازم به توضیح است مقدار این شاخص زمانی قابل محاسبه است که مدل حداقل دارای دو سازه انعکاسی باشد).

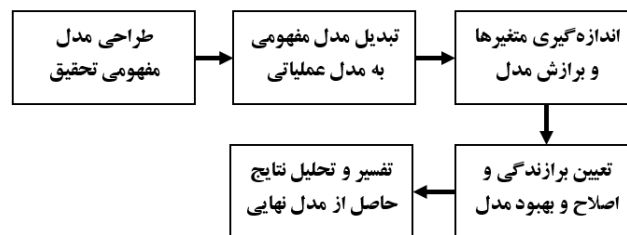
پس از ارزیابی مدل‌های اندازه‌گیری انعکاسی، نوبت به ارزیابی مدل‌های اندازه‌گیری سازنده می‌رسد. برای این منظور باید سه گروه از شاخص‌ها مورد ارزیابی قرار گیرند: الف) شاخص‌های روایی همگرا (بر اساس ماتریس بارهای عاملی متقاطع که نشان دهنده میزان همبستگی متغیرهای آشکار با متغیرهای پنهان موجود در مدل است. یک مدل اندازه‌گیری سازنده در صورتی دارای روایی همگرا است که همبستگی متغیرهای آشکار آن با متغیر پنهان مربوطه بیش از سایر متغیرهای پنهان باشد)؛ ب) شاخص هم‌خطی متغیرها (بر اساس مقدار شاخص تورم واریانس یا VIF که حد مطلوب آن مقادیر کمتر از پنج است)؛ و در نهایت، ج) شاخص معنی‌داری و میزان وزن هر یک از متغیرهای آشکار مورد ارزیابی قرار گیرد (بر اساس مقدار آماره t و ضرایب مسیر مربوطه که تنها مسیرهایی غیر قابل قبول هستند که هم مقدار آماره t آن‌ها کمتر از ۱/۹۶ بوده و هم مقدار ضریب مسیر مربوطه کمتر از ۰/۵ باشد. به عبارت دیگر، مقادیر ضریب مسیر کمتر از ۰/۵ اما معنی‌دار، و مقادیر ضریب مسیر بیش از

1. Indicator reliability
2. Internal consistency reliability
3. Composite reliability criterio (Pc)
4. Convergent validity
5. Average variance extracted
6. Discriminant validity
7. Hetero-Trait-Monotrait ratio (HTMT)

۰/۵ اما غیرمعنی دار هم مناسب بوده و باید حفظ شوند). مدل مورد استفاده در این تحقیق شامل چهار مدل اندازه‌گیری سازنده بود که هر یک نشان دهنده یک گروه از عوامل مؤثر بر سطح دسترسی به غذا هستند.

در پایان لازم است به ارزیابی بخش ساختاری مدل پرداخته شود. برای این منظور باید از شاخص‌های الف) هم خطی (بر اساس مقدار شاخص تورم واریانس یا VIF که حد مطلوب آن مقادیر کمتر از پنج است؛ ب) ضریب تبیین یا R^2 برای متغیرهای نهفته درون‌زا (به طور کلی در حوزه علوم اجتماعی مقادیر کمتر از ۰/۱ غیر قابل قبول بوده و مقادیر بیشتر از آن، شایسته توجه است؛ ج) شاخص پیش‌بین Q^2 (مقادیر بزرگتر از صفر قابل قبول است؛ د) معنی‌داری و میزان وزن یا اهمیت ضرایب مسیر (تنها مسیرهایی غیر قابل قبول هستند که مقدار آماره t آن‌ها کمتر از ۱/۹۶ باشد. همچنین اندازه ضریب مسیر هر چه به یک یا منفی یک نزدیک‌تر باشد به مفهوم اهمیت بیشتر آن مسیر است؛ و در نهایت ه) اندازه اثر ضرایب مسیر بر مبنای f^2 یا q^2 (مقادیر کمتر از ۰/۰۲ غیر قابل قبول و مقادیر بیشتر از ۰/۳۵ نشان دهنده اندازه اثر زیاد است).

در نهایت لازم به توضیح است که در این تحقیق برای محاسبه سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا (مطابق مدل مفهومی تحقیق) از یک متغیر پنهان استفاده شد که شامل سه متغیر آشکار دسترسی فیزیکی (با پنج نشانگر)، دسترسی اقتصادی (با پنج نشانگر) و تداوم دسترسی (با چهار نشانگر) بود. برای تلفیق نشانگرهای هر متغیر ابتدا اعداد از طریق تقسیم بر عدد حداکثر، استاندارد شدند و سپس میانگین حسابی نشانگرهای استاندارد شده در هر متغیر به‌عنوان مقدار آن متغیر استفاده شد. به طور کلی فرایند انجام این تحقیق را می‌توان به صورت شکل ۲ ترسیم نمود.

شکل ۲. فرایند انجام تحقیق

نتایج و بحث

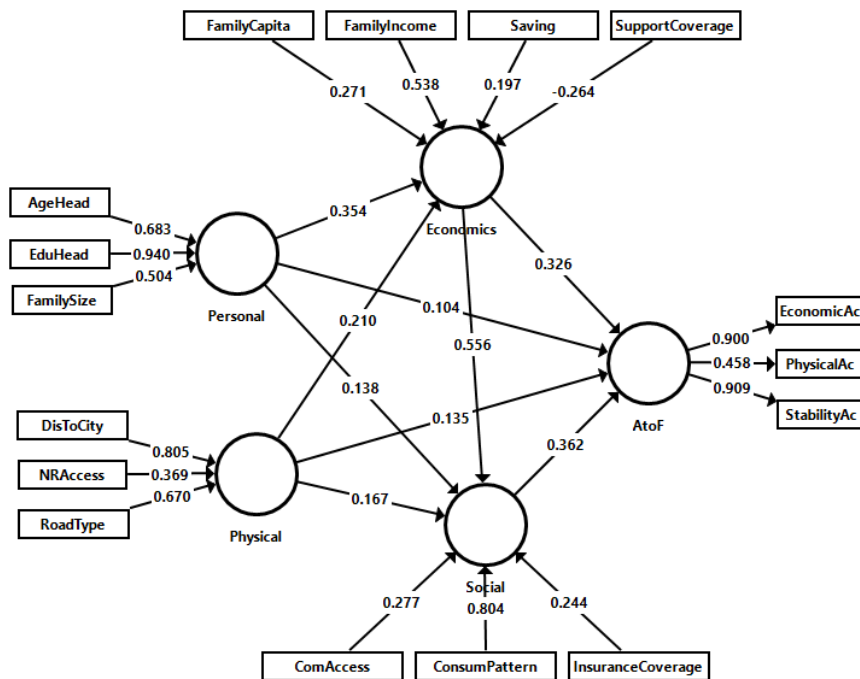
توصیف نمونه آماری مورد مطالعه

بر اساس یافته‌های تحقیق، سرپرستی ۲۴۲ مورد (۸۰/۷ درصد) از خانوارهای مورد مطالعه بر عهده پدر، ۲۷ مورد (۹ درصد) بر عهده مادر و ۳۱ مورد (۱۰/۳ درصد) از خانوارها نیز بر عهده سایرین (نظیر برادر، خواهر و عمو) بود. میانگین سنی پاسخگویان بیش از ۴۷ سال بود. کم‌سن‌ترین فرد مورد مطالعه ۲۲ سال سن و مسن‌ترین پاسخگو نیز ۸۳ سال سن داشتند. ۲۷۰ نفر (۹۰ درصد) از سرپرستان خانوارهای مورد مطالعه مرد و ۳۰ نفر (۱۰ درصد) از آن‌ها زن بودند. ۲۵۷ مورد (۸۵/۷ درصد) از سرپرستان خانوارهای مورد مطالعه را افراد متأهل و تنها ۴۳ مورد (۱۴/۳ درصد) از سرپرستان را افراد مجرد تشکیل دادند. افراد بی‌سواد در بین پاسخگویان با فراوانی ۸۶ (۲۸/۷ درصد) از بیشترین فراوانی برخوردار بوده‌اند. متوسط تعداد افراد هر خانوار در این مطالعه ۵/۸۶ نفر بود. خانوارهای دارای پنج عضو نیز بیشترین فراوانی را در بین نمونه‌های مورد مطالعه داشتند. میانگین تعداد افراد فعال در بین خانوارهای مورد مطالعه نزدیک به دو نفر بود. خانوارهای دارای یک نفر عضو فعال دارای بیشترین فراوانی (۳۶/۳ درصد) بودند. ۴۱/۳ درصد از خانوارهای مورد مطالعه، درآمدی کمتر از دو میلیون تومان در ماه داشته و ۴۲/۳ درصد نیز درآمدشان بین دو تا پنج میلیون تومان بود. منبع اصلی درآمد ۵۱/۶ درصد از خانوارهای مورد مطالعه صرفاً از بخش کشاورزی (تولیدی و کارگری) و یا بیشتر آن از بخش کشاورزی بود. ۵۸/۳ درصد از خانوارهای مورد مطالعه توان پس‌انداز بخشی از درآمد خود به دلیل کمبود آن و یا اختصاص بخش زیادی از درآمد به خرید اقلام غذایی را نداشتند. شغل اصلی اغلب سرپرستان خانوارها (۳۱ درصد) کشاورزی بود. همچنین ۷۶/۷ درصد از سرپرستان نیز فاقد شغل فرعی بودند. متوسط میزان زمین زراعی دیم تحت مالکیت خانوارهای مورد مطالعه کمتر از یک هکتار (۰/۹۱) و خانوارهایی که فاقد زمین زراعی دیم بودند، بیشترین فراوانی را داشته و حداکثر میزان زمین زراعی دیم یک خانوار ۳۰ هکتار بود. متوسط سطح اراضی زراعی آبی، باغی و تعداد رأس دام سبک و سنگین هر خانوار مورد مطالعه نیز به ترتیب ۲/۷۰ هکتار، ۰/۳۷ هکتار، ۲/۸۰ رأس و ۱/۸۰ رأس بود.

ارزیابی برازندگی مدل

همان گونه که در روش تحقیق اشاره شد، قبل از تفسیر نتایج لازم است برازندگی مدل مورد استفاده مورد ارزیابی قرار گیرد. به همین دلیل، در این بخش ابتدا به ارائه نتایج مربوط به برازندگی مدل پرداخته و سپس تفسیر نتایج ارائه خواهد شد. مدل مورد استفاده در این تحقیق شامل یک بخش

اندازه‌گیری انعکاسی برای سنجش سازه یا متغیر پنهان دسترسی به غذا (AtoF) بود که شامل سه متغیر آشکار یا نشانگر دسترسی فیزیکی (PhysicalAc)، دسترسی اقتصادی (EconomicAc) و تداوم دسترسی (StabilityAc) است. مدل اندازه‌گیری دسترسی به غذا بر اساس مقادیر بارهای عاملی (شکل ۳) از برازش خوبی برخوردار بوده، به عبارت دیگر سه متغیر آشکار استفاده شده نشانگرهای مناسبی از دسترسی به غذا هستند. همچنین، بر اساس شاخص پایایی ترکیبی و ضریب آلفای کرونباخ (که برای مدل انعکاسی دسترسی به غذا به ترتیب برابر با ۰/۸۱۷ و ۰/۶۸۷ بودند)، این مدل از پایایی مناسبی برخوردار است. از نظر روایی همگرا نیز از آنجا که مقدار شاخص AVE برای این مدل برابر با ۰/۶۱۵ است (جدول ۳)، مدل از روایی همگرا برخوردار است. در نهایت، از آنجا که این مدل تنها دارای یک سازه انعکاسی بود از نظر شاخص روایی تشخیصی نیز مطلوب بوده و فاقد مشکل است.

شکل ۳. بارهای عاملی و ضرایب مسیر مربوط به مدل عوامل مؤثر بر دسترسی به غذا

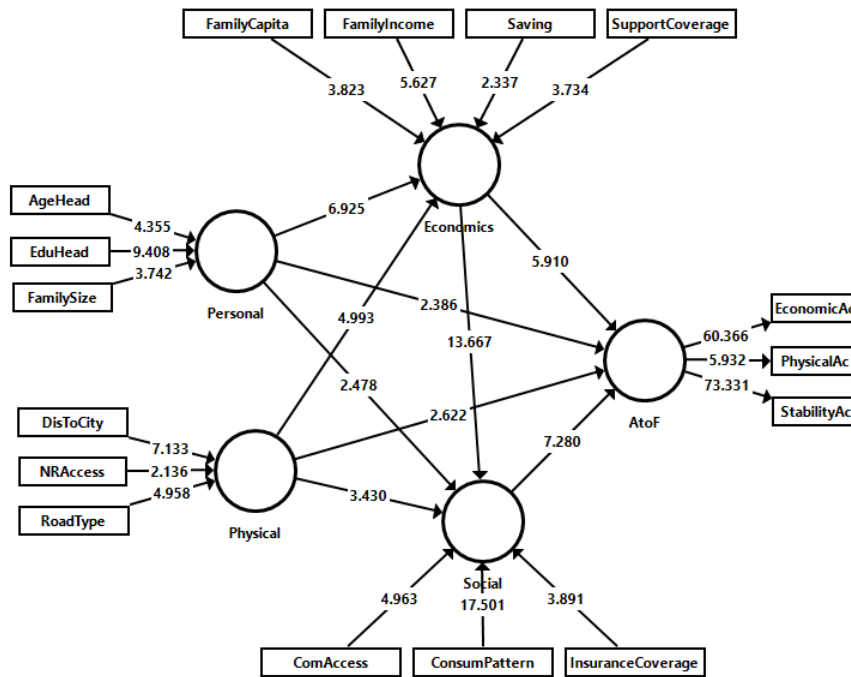
عوامل مؤثر بر دسترسی خانوارهای روستایی.....

جدول ۳. آماره‌های ارزیابی برازندگی بخش انعکاسی مدل اندازه‌گیری

میانگین واریانس تبیین شده (AVE)	پایایی ترکیبی (Pc)	Cronbach's Alpha	دسترسی به غذا (AtoF)
۰/۶۱۵	۰/۸۱۷	۰/۶۸۷	

مأخذ: یافته‌های پژوهش

بر اساس جدول ۴، با توجه به اینکه میزان همبستگی هریک از متغیرهای آشکار با متغیر پنهان متناظر بیش از سایر متغیرهای پنهان است، مدل‌های اندازه‌گیری سازنده از روایی همگرا برخوردار هستند. همچنین، با توجه به اینکه مقدار شاخص VIF برای تمامی متغیرهای آشکار کمتر از عدد ۵ است، متغیرهای آشکار مورد استفاده در مدل‌های سازنده فاقد هم‌خطی هستند. در نهایت، با توجه به اینکه تمامی متغیرهای موجود در مدل دارای مقادیر آماره t بیشتر از ۱/۹۶ هستند (شکل ۴)، مدل‌های اندازه‌گیری سازنده از برازش مناسب برخوردار است.

شکل ۴. مقادیر t مربوط به مسیرهای مدل عوامل مؤثر بر دسترسی به غذا

جدول ۴. آماره‌های ارزیابی برازندگی بخش سازنده مدل اندازه‌گیری بر اساس شاخص بارهای متقاطع

VIF	سازه‌ها					نشانه‌ها
	اجتماعی Social	فیزیکی Physical	فردی-خانوادگی Personal	اقتصادی Economics	دسترسی به غذا AtoF	
۱/۶۳۶	۰/۲۴۰	۰/۰۴۴	۰/۴۶۱	۰/۱۰۵	۰/۱۸۴	سن سرپرست
۱/۳۵۵	۰/۱۱۴	۰/۱۰۲	۰/۴۳۴	۰/۲۲۳	۰/۱۵۸	تخصیلات سرپرست
۱/۳۵۱	۰/۲۰۸	۰/۰۳۸	۰/۵۵۱	۰/۲۰۴	۰/۲۱۹	بعد خانواده
۱/۳۴۱	۰/۴۶۸	۰/۱۹۱	۰/۲۷۹	۰/۶۹۱	۰/۴۱۲	سرمایه خانواده
۲/۴۵۵	۰/۵۹۷	۰/۲۳۰	۰/۳۵۸	۰/۹۲۱	۰/۵۹۳	درآمد خانواده
۱/۹۹۷	۰/۴۶۲	۰/۱۶۷	۰/۲۵۱	۰/۷۳۹	۰/۵۱۹	پس‌انداز خانواده
۱/۳۰۵	۰/۴۳۰	۰/۱۹۹	۰/۲۵۲	۰/۶۴۹	۰/۳۹۷	برخورداری از حمایت مالی
۱/۰۹۷	۰/۲۶۸	۰/۷۳۸	۰/۰۵۵	۰/۲۱۹	۰/۲۲۱	فاصله تا شهر
۱/۱۰۸	۰/۱۵۵	۰/۳۹۳	۰/۱۲۵	۰/۱۴۹	۰/۰۸۳	دسترسی به منابع طبیعی
۱/۱۰۴	۰/۰۸۹	۰/۳۹۰	۰/۰۸۲	۰/۰۴۴	۰/۲۲۰	نوع راه دسترسی
۱/۰۸۷	۰/۵۲۷	۰/۲۶۹	۰/۲۵۱	۰/۳۱۸	۰/۳۳۴	امکانات اطلاعاتی و ارتباطی
۱/۱۱۳	۰/۹۲۸	۰/۲۵۵	۰/۲۸۳	۰/۶۱۷	۰/۶۳۰	فرهنگ و الگوی مصرف
۱/۰۴۸	۰/۴۴۰	۰/۲۱۷	۰/۳۲۱	۰/۲۸۰	۰/۲۴۶	پوشش بیمه‌ای
۱/۲۹۷	۰/۲۱۶	۰/۲۵۲	۰/۱۰۸	۰/۱۴۱	۰/۴۵۸	دسترسی فیزیکی
۱/۹۳۵	۰/۶۶۱	۰/۳۱۶	۰/۳۸۹	۰/۶۹۷	۰/۹۰۰	دسترسی اقتصادی
۲/۳۳۶	۰/۵۴۷	۰/۲۹۴	۰/۳۲۲	۰/۴۸۲	۰/۹۰۹	تداوم دسترسی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

بر اساس شاخص VIF متغیرهای نهفته موجود در مدل ساختاری مورد استفاده در این تحقیق فاقد هم‌خطی است (جدول ۵). این مدل ساختاری دارای سه متغیر نهفته درون‌زا به نام‌های دسترسی به غذا (AtoF)، علل اقتصادی (Economics) و علل اجتماعی (Social) بود که مقادیر R^2 مربوط به هریک از آن‌ها به ترتیب عبارت بودند از ۰/۵۳۵، ۰/۱۹۱ و ۰/۴۷۰ که هر سه در حد قابل قبول یعنی بالاتر از ۰/۱ (Sarstedt, et al., 2017) هستند. شاخص پیش‌بین (Q^2) نیز برای هر سه متغیر بیشتر از صفر بوده و در حد مطلوب قرار دارد. ضرایب مسیر مربوط به تمامی روابط نیز از نظر آماری معنی‌دار است (شکل ۴). در نهایت، اندازه اثر ضرایب مسیر نیز بر اساس شاخص f^2 در حد مطلوب قرار دارد (جدول ۵). در نتیجه مدل ساختاری نیز از برازندگی مناسب برخوردار بوده و می‌توان به تفسیر نتایج پرداخت.

عوامل مؤثر بر دسترسی خانوارهای روستایی.....

جدول ۵. آماره‌های ارزیابی برازندگی بخش ساختاری مدل

F ²			Q ²	R ²	VIF	
اجتماعی	اقتصادی	دسترسی به غذا				
			۰/۳۰۶	۰/۵۳۵		دسترسی به غذا
۰/۴۷۳		۰/۱۲۶	۰/۱۰۳	۰/۱۹۱	۱/۸۱۹	اقتصادی
		۰/۱۵۰	۰/۲۰۲	۰/۴۷۰	۱/۸۸۶	اجتماعی
۰/۰۳۰	۰/۱۵۱	۰/۰۲۱			۱/۲۱۲	فردی - خانوادگی
۰/۰۴۹	۰/۰۵۳	۰/۰۳۵			۱/۱۲۹	فیزیکی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

میزان دسترسی به غذا

یافته‌های این تحقیق نشان داد که دسترسی خانوارهای روستایی به غذا، مؤلفه‌ای از سه متغیر دسترسی اقتصادی، دسترسی فیزیکی و تداوم دسترسی به غذا است. بر اساس نتایج، از میان این سه متغیر، متغیر دسترسی فیزیکی به غذا که خود شامل دسترسی به مراکز تأمین اقلام غذایی (نظیر سوپرمارکت، میوه و سبزی‌فروشی، نانوايي و غیره) تأمین اقلام غذایی در خانواده (خودتولیدی) و نشانگرهایی از این دست بود، در وضعیت نامطلوب‌تری (۰/۴۵۸) نسبت به متغیرهای دسترسی اقتصادی (۰/۹۰۰) و تداوم دسترسی (۰/۹۰۹) قرار دارد. مشاهدات میدانی این تحقیق نشان داد که حتی در برخی از روستاهای مورد مطالعه نظیر روستای ابوالقیفه و جوحی، خانوارها دسترسی به مغازه یا فروشگاه عرضه اقلام غذایی نداشته و اغلب مجبور هستند جهت تأمین این اقلام به خارج از روستای محل اقامت خود مراجعه نمایند. همچنین، مراکز و فروشگاه‌های عرضه اقلام غذایی مورد نیاز خانوار در اغلب روستاها قادر به تأمین تمامی این اقلام نبوده؛ لذا، آن‌ها مجبورند جهت تأمین این اقلام به مراکز شهری یا روستاهای مجاور مراجعه نمایند که این خود یکی از عوامل اصلی کاهش سطح دسترسی فیزیکی این خانوارها به غذا بوده است. نتایج این تحقیق در این زمینه با نتایج لی و همکاران (Li et al., 2019) همسو است چرا که آن‌ها نشان دادند کیفیت و نوع مراکز فروش عرضه مواد غذایی، فاصله زمانی و مکانی محل سکونت با مراکز عرضه اقلام غذایی بر وضعیت دسترسی خانوارها به غذا اثرگذار است.

عوامل مؤثر بر دسترسی به غذا

بر اساس یافته‌های این تحقیق (جدول ۶ و شکل ۳) از میان عوامل مؤثر بر دسترسی به غذا، بیشترین اثر (شامل اثرات مستقیم و غیرمستقیم) را عوامل اقتصادی در درجه اول داشته است

(۰/۵۲۸). در میان عوامل اقتصادی نیز سطح درآمد خانواده بیشترین تأثیر را بر دسترسی خانوارهای روستایی به غذا داشته است (۰/۵۳۸). تأثیر این عامل در دیگر مطالعات (Nord et al., 2010; Bashir et al., 2012; Asgharian Dastnaei et al., 2013) نیز به اثبات رسیده است. عوامل اقتصادی همچنین به واسطه اثرگذاری بر عوامل اجتماعی (۰/۵۵۶)، تعیین کننده میزان دسترسی خانوارهای روستایی به غذا هستند. پس از عوامل اقتصادی، این عوامل اجتماعی بوده‌اند که اثرگذاری بیشتری بر سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا داشته‌اند (۰/۳۶۲). در بین متغیرهای اجتماعی، نوع الگوی مصرف خانواده (۰/۸۰۴) که شامل تنوع و کیفیت اقلام غذایی مورد استفاده خانوار است، مهم‌ترین متغیر اثرگذار بر سطح دسترسی خانوارها به غذا بوده است. به عبارت دیگر، هرچه الگوی مصرفی خانوار از تنوع بیشتری برخوردار باشد، میزان دسترسی آن خانوار به غذا نیز بهتر و مطلوب‌تر است. تأثیر الگوی مصرف بر امنیت غذایی در مطالعه انجام شده در مناطق روستایی جنوب کرمان نیز مورد تأکید بوده است (Hashemitabar et al., 2018). اصلاح و تغییر الگوی مصرف خانوارهای روستایی یک ضرورت است، چراکه الگوی مصرف و برنامه غذایی روستاییان در شرایط کنونی از تنوع غذایی کمی برخوردار است. به عبارت دیگر، روستاییان بیشتر به سیری شکمی توجه می‌کنند تا سیری سلولی، در نتیجه فرهنگ‌سازی و آموزش و ترویج الگوی مصرف مناسب یک اقدام ضروری در راستای تأمین امنیت غذایی در جامعه روستایی است.

پس از عوامل اجتماعی، ویژگی‌های فردی و خانوادگی مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر دسترسی خانوارهای روستایی به غذا هستند (۰/۳۴۰) که در بین این عوامل، سطح تحصیلات سرپرست خانواده از دیگر متغیرها مهم‌تر بوده است. به عبارت دیگر با افزایش سطح تحصیلات سرپرست خانوار، میزان دسترسی آن خانواده به غذا نیز بیشتر بوده است. این مسئله خود نشان دهنده اهمیت بیشتر سرپرستان تحصیل کرده نسبت به سایر افراد به موضوع امنیت غذایی خانواده است. البته اثرگذاری عوامل فردی و خانوادگی کمتر به صورت مستقیم (۰/۱۰۴) و بیشتر به صورت غیر مستقیم (۰/۲۳۶) و از طریق اثرگذاری بر متغیرهای اقتصادی (۰/۳۵۴) و اجتماعی (۰/۱۳۸) بوده است. تأثیرگذاری عوامل فردی نظیر سطح سواد، سن و بعد خانواده بر امنیت غذایی در مطالعات هاشمی‌تبار و همکاران (Hashemitabar et al., 2018) و لی و همکاران (Li et al., 2019) نیز مورد تأکید بوده است. در نهایت عوامل فیزیکی و کالبدی نیز بر سطح دسترسی خانوارها به غذا اثرگذار بوده‌اند (۰/۳۰۷) که در میان عوامل فیزیکی و کالبدی، عامل فاصله روستا از نواحی شهری (۰/۸۰۵) مهم‌ترین عامل بوده است. ارتباط مثبت و معنی‌دار این متغیر با دسترسی به غذا نشان می‌دهد که روستاهای نزدیک‌تر به

عوامل مؤثر بر دسترسی خانوارهای روستایی.....

نواحی شهری به دلیل برخورداری بیشتر از مراکز عرضه اقلام غذایی، دسترسی بهتری به غذا داشته‌اند. البته اثرگذاری این عوامل نیز همانند عوامل فردی و خانوادگی، بیشتر به صورت غیرمستقیم (۰/۱۷۲) تا مستقیم (۰/۱۳۵) بوده است. به عبارت دیگر، این عوامل از طریق تأثیر مستقیم بر عوامل اقتصادی (۰/۲۱۰) و اجتماعی (۰/۱۶۷) منجر به تشدید تأثیر این عوامل بر تغییر وضعیت دسترسی خانوارهای روستایی به غذا می‌شوند. تأثیر این قبیل متغیرها بر امنیت غذایی و دسترسی به غذا توسط دیگر محققین (Hashemitabar et al., 2018; Li et al., 2019) نیز تأیید شده است. در میان عوامل چهارگانه اثرگذار بر دسترسی به غذا، عوامل اجتماعی بیشترین اثر مستقیم (۰/۳۶۲) و عوامل فردی و خانوادگی کمترین اثر مستقیم (۰/۱۰۴) را داشته‌اند. همچنین، عوامل اقتصادی بیشتر متأثر از عوامل فردی و خانوادگی بوده و عوامل اجتماعی نیز به شدت تحت تأثیر عوامل اقتصادی قرار دارند. میزان و شدت اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم هریک از این عوامل به تفکیک در شکل ۳ و جدول ۶ مشخص شده و قابل بررسی است.

جدول ۶. میزان اثرات مستقیم و اثرات کل عوامل مؤثر بر دسترسی به غذا

مسیر	اثر مستقیم		اثر کل	
	ضریب مسیر	آماره t	ضریب مسیر	آماره t
دسترسی به غذا -> اقتصادی	۰/۳۲۶	۶/۲۵۲	۰/۵۲۸	۱۱/۶۳۴
اجتماعی -> اقتصادی	۰/۵۵۶	۱۳/۷۵۹	۰/۵۵۶	۱۳/۷۵۹
دسترسی به غذا -> فردی	۰/۱۰۴	۲/۴۲۱	۰/۳۴۰	۷/۰۸۹
اقتصادی -> فردی	۰/۳۵۴	۷/۲۱۳	۰/۳۵۴	۷/۲۱۳
اجتماعی -> فردی	۰/۱۳۸	۲/۳۵۷	۰/۳۳۴	۵/۷۴۴
دسترسی به غذا -> فیزیکی	۰/۱۳۵	۲/۶۲۹	۰/۳۰۷	۵/۸۵۱
اقتصادی -> فیزیکی	۰/۲۱۰	۴/۷۱۰	۰/۲۱۰	۴/۷۱۰
اجتماعی -> فیزیکی	۰/۱۶۷	۳/۵۴۰	۰/۲۸۴	۵/۳۵۲
دسترسی به غذا -> اجتماعی	۰/۳۶۲	۷/۴۶۹	۰/۳۶۲	۷/۴۶۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با وجود تلاش‌های انجام شده در راستای تأمین امنیت غذایی هنوز هم مسئله امنیت غذایی و دسترسی به غذا به‌عنوان یکی از مسائل و چالش‌های مهم و اساسی برای برنامه‌ریزان و نخبگان سیاسی کشورهای مختلف جهان به شمار می‌رود، چراکه عدم برخورداری هر جامعه‌ای از امنیت

غذایی کافی می‌تواند عزت نفس، اقتدار و استقلال ملی آن کشور را با چالش جدی روبرو نموده و پیامدها و آسیب‌های اجتماعی جبران‌ناپذیری به همراه داشته باشد. با وجود اینکه، با پیشرفت فناوری و بالا رفتن ضریب مکانیزاسیون در بخش کشاورزی، بهره‌وری و میزان تولید محصولات کشاورزی به مراتب نسبت به قبل بیشتر شده است، اما اغلب جوامع روستایی به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، از دسترسی به غذای کافی و مغذی همچنان محروم هستند. این در حالی است که روستاییان اغلب به کار کشاورزی مشغول بوده و نقش مهمی در تأمین امنیت غذایی ایفا می‌کنند. در این پژوهش سعی شد، به تحلیل عوامل مؤثر بر بهبود دسترسی خانوارهای روستایی به غذا در دهستان شاور واقع در شهرستان شوش پرداخته شود. یافته‌های این تحقیق نشان داد علی‌رغم اینکه منبع اصلی تأمین درآمد اغلب خانوارهای روستایی در این دهستان از کشاورزی است و در نتیجه باید از سطح دسترسی مناسب و مطمئن به غذا برخوردار باشند، در عمل اینگونه نیست و وضعیت دسترسی خانوارهای روستایی به غذا، به‌ویژه از لحاظ بعد دسترسی فیزیکی، مطلوب نیست. در واقع سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا متأثر از عوامل گوناگونی از جمله عوامل اقتصادی، فردی - خانوادگی، اجتماعی و فیزیکی - کالبدی است که این عوامل هم به‌صورت مستقیم و هم غیرمستقیم بر سطح دسترسی خانوارها به غذا اثرگذار هستند. در بین عوامل اقتصادی، متغیر درآمد نسبت به سایر متغیرها، تأثیر بیشتری بر دسترسی به غذا دارد. به طور کلی، مطالعات مختلف نشان داده‌اند که دسترسی به منابع مالی نقش مهمی در تأمین امنیت غذایی دارد (Bashir et al., 2012; Hashemitabar et al., 2018; Li et al., 2019).

در کنار منابع درآمدی، سطح دارایی‌های خانواده (مانند اراضی کشاورزی و احشام) نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در وضعیت دسترسی خانوارهای روستایی به غذا دارد. اهمیت این موضوع به‌ویژه از آن جهت است که مطالعات مختلف (Velazco & Ballester, 2016; Bashir et al., 2012) اثبات نموده‌اند که دارایی‌های خانوار اثر مثبت و معنی‌داری بر امنیت غذایی دارد. این مطالعه نشان داد که در کنار عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی نیز بر سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا اثرگذار هستند. از میان عوامل اجتماعی، عامل «الگوی مصرف غذا»، بسیار حایز اهمیت است و اصلاح و متنوع‌سازی این الگو می‌تواند به بهبود امنیت غذایی کمک نماید. گذشته از دو دسته عوامل اقتصادی و اجتماعی، این مطالعه نشان داد که عوامل فردی و خانوادگی نیز اگرچه کمترین اثر مستقیم را بر سطح دسترسی خانوارها به غذا داشته‌اند، اما این عوامل از طریق تأثیری که بر عوامل اجتماعی و اقتصادی دارند، می‌توانند اثر قابل توجهی بر امنیت غذایی خانواده‌ها داشته باشند و در نتیجه نباید مورد بی‌توجهی قرار

گیرند. در میان این عوامل به‌ویژه سطح تحصیلات سرپرست اثر قابل توجهی بر بهبود دسترسی خانوارها به غذا دارد. این مورد خود به مفهوم لزوم توجه به دانش و آگاهی سرپرستان خانوارها در این زمینه است. مطالعات مختلف بر تأثیر پایین بودن سطح تحصیلات سرپرست خانوارها در یک جامعه بر فقر و ناامنی غذایی تأکید داشته‌اند (Fallah Madvari et al., 2015; Saadi & Vahdat Moaddab, 2013). اهمیت سواد سرپرست خانواده به‌ویژه از آن جهت است که سطح سواد و تحصیلات وی نقش مهمی در فرهنگ تغذیه‌ای خانواده دارد. متغیر بعدی اثرگذار بر دسترسی خانوارها به غذا، سن سرپرست خانوار است که در کنار سطح تحصیلات از متغیرهای مهم تأثیرگذار بر سطح دسترسی خانوار به غذا به شمار می‌آید. این یافته با یافته‌های (Ziaei et al., 2019; Hashemitabar et al., 2018) همسو است. گرایش جمعیت روستایی به سمت پیری است که با توجه به نقشی که جوامع روستایی در تأمین غذای هر کشوری دارند، این مسئله بسیار حایز اهمیت است. در نهایت، در کنار سه دسته عوامل اقتصادی، اجتماعی و فردی - خانوادگی، عوامل فیزیکی و کالبدی نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در دسترسی خانوارها به غذا دارند. این دسته از عوامل نیز بیشتر به‌صورت غیرمستقیم سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا و در نتیجه آن، امنیت غذایی جوامع روستایی را دستخوش تغییر می‌نمایند. در این خصوص، بهبود سیستم حمل و نقل، افزایش مراکز تأمین اقلام غذایی و گسترش شبکه جاده‌ای مناطق روستایی می‌تواند به بهبود سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا کمک کند.

در پایان با توجه به نقش مهمی که عوامل اقتصادی بر سطح دسترسی خانوارها به غذا دارند و نیز با توجه به اتکای بیشتر درآمد روستاییان به بخش کشاورزی پیشنهاد می‌شود با توسعه زنجیره‌های ارزش و تأمین محصولات کشاورزی و صنایع روستایی، زمینه و بستر لازم جهت تنوع‌بخشی به مشاغل روستایی (نظیر توسعه کارگاه‌های فرآوری محصولات کشاورزی و صنایع دستی و مشاغل خدماتی حوزه کشاورزی و غیرکشاورزی) و بهبود منابع درآمدی در روستا و بازگشت بخش بیشتری از ارزش‌افزوده محصولات کشاورزی به جامعه روستایی فراهم شود. بدون شک تنوع منابع درآمدی می‌تواند به تقویت بنیه اقتصادی و افزایش تاب‌آوری روستاییان در برابر نوسانات قیمت کمک نماید. همچنین، به‌منظور تقویت سطح دسترسی خانوارهای روستایی به غذا پیشنهاد می‌شود که از تشکل‌های مختلف (نظیر تعاونی‌های مصرف در روستاها که در حال حاضر در حال فراموش شدن هستند) حمایت شود تا روستاییان بتوانند با واسطه آن‌ها، اقلام غذایی خود را با قیمت مناسب‌تر و با تنوع بیشتر تهیه نمایند. دولت همچنین می‌تواند با انجام اقداماتی نظیر هدفمند نمودن اعطای یارانه به نهاده‌های کشاورزی، اتخاذ سیاست‌های حمایتی مناسب برای قیمت محصولات کشاورزی، تقویت

شبکه بازاری بین روستا و شهر و تقویت شبکه حمل و نقل و توسعه و حمایت از بازار خرید و فروش آنلاین محصولات کشاورزی، زمینه بهبود سطح دسترسی روستاییان به غذا را فراهم نماید.

منابع

1. Akpalu, W., Christian, A.K. & Codjoe, S.N.A. (2018). Food access and subjective welfare in a developing country. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 73, 34-39.
2. Asgharian Dastnaei, A., Karami, E. & Keshavarz, M. (2013). Determinants of rural households' food security. *Agricultural Economics*, 7(1), 85-107. [In Persian]
3. Barati, A.A., Moradi, M., Zhoollideh, M. & Sohrabi Mollayousef, E. (2021). Analysis of multidimensional poverty in Iranian rural communities. *Journal of Rural Research*, 12(1), 44-61. [In Persian]
4. Barati, A.A., Zhoollideh, M., Moradi, M., Sohrabi Mollayousef, E. & Fürst, C. (2022). Multidimensional poverty and livelihood strategies in rural Iran. *Environment, Development and Sustainability*, 24(11), 12963-12993.
5. Bashir, M.K., Schilizzi, S. & Pandit, R. (2012). The determinants of rural household food security in the Punjab, Pakistan: An econometric analysis. In Working Papers 122526.
6. Dehghani Pour, M., Barati, A.A., Azadi, H. & Scheffran, J. (2018). Revealing the role of livelihood assets in livelihood strategies: Towards enhancing conservation and livelihood development in the Hara Biosphere Reserve, Iran. *Ecological Indicators*, 94, 336-347. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2018.05.074>
7. Elgar, F.J., Pickett, W., Pfortner, T.K., Gariépy, G., Gordon, D., Georgiades, K., Davison, C., Hammami, N., MacNeil, A.H., Azevedo Da Silva, M. & Melgar-Quíñonez, H.R. (2021). Relative food insecurity, mental health and wellbeing in 160 countries. *Social Science & Medicine*, 268, 113556. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113556>
8. Fallah Madvari, F., Sadrzadeh yeganeh, H., Siasi, F., Sotoudeh, G., Hosseini, S.M. & Mahdavi rad, S.V. (2015). Food security and factors related to it in households under coverage of urban health centers and health houses in Mehriz, Iran. *Journal of School of Public Health and Institute of Public Health Research*, 12(4), 79-93. [In Persian]
9. FAO. (2015). From protection to production: Breaking the cycle of rural poverty.
10. Ghadiri Masoum, M., Jafarbigloo, M., Mousavi-ruzan, S.M. & Bakhshi, Z. (2013). The role of physical factors upon spatial distribution of rural

- settlements in Torbat-Jam. *Space Economy & Rural Development*, 2(4), 33-54. [In Persian]
11. Ghasemi Ardehaee, A. (2007). A comparative study of welfare conditions in Iranian urban and rural households. *Village and Development*, 11(2), 1-20. [In Persian]
  12. Golabifar, J., Barati, A.A. & Kalantari, K. (2022). The effect of individual and family characteristics on food security of rural households. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 53(4), 945-956. [In Persian]
  13. Hakim, S., Dorosti, A.R. & Mohammad Reza, E. (2012). Prevalence of food insecurity and its correlates. *Payesh*, 11(6), 791-797. [In Persian]
  14. Hashemitabar, M., Akbari, A. & Darini, M. (2018). Analysis of factors affecting food security in rural areas of southern Kerman province. *Space Economy and Rural Development*, 7(24), 1-18. [In Persian]
  15. Hojjati, M. & Noshad, M. (2019). Challenges in health, quality and food security in Iran. *Strategic Research Journal of Agricultural Sciences and Natural Resources*, 4(1), 81-94. [In Persian]
  16. Jamini, D., Amini, A., Ghadermarzi, H. & Tavakoli, J. (2017). Measurement of food security and investigation of its challenges in rural areas (Case study: Badr district from Ravansar county) *Regional Planning*, 7(27), 87-102. [In Persian]
  17. Khanzadi, A., Karimi, M.S. & Shokri, N. (2018). Evaluation of food security with an emphasis on FSI indicator in Kermanshah province. *Journal Of Agricultural Economics and Development*, 32(1), 69-82. [In Persian]
  18. Li, J., Song, G., Semakula, H.M., Dou, Y. & Zhang, S. (2019). Food access inequalities in Chinese urban neighborhoods: A case study of the Dalian development zone. *Food Security*, 11(5), 1087-1099.
  19. Lin, B.H., Ver Ploeg, M., Kasteridis, P. & Yen, S.T. (2014). The roles of food prices and food access in determining food purchases of low-income households. *Journal of Policy Modeling*, 36(5), 938-952.
  20. Najafianzadeh, M., Mobarak-Abadi, A., Ranjbaran, M. & Nakhaei, M.R. (2015). Relationship between the prevalence of food insecurity and some socioeconomic and semographic factors in the rural households of Arak. *Iranian-J-Nutr-Sci-Food-Technol*, 9(4), 35-44. [In Persian]
  21. Nord, M., Coleman-Jensen, A., Andrews, M. & Carlson, S. (2010). Food Assistance & Nutrition Research Program Household Food Security in the United States, 2009. https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/44776/7024_err108_1_.pdf?v=2379

22. Pakravan, M.R., Hosseini, S.S., Salami, H. & Yazdani, S. (2015). Identifying effective factors on food security of Iranian's rural and urban household. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 46(3), 395-408. [In Persian]
23. Saadi, H. & Vahdat Moaddab, H. (2013). Assessment of female-headed household's food security and the affecting factors case study: Women in Razan city. *Women in Development & Politics*, 11(3), 411-426. [In Persian]
24. Sarstedt, M., Ringle, C.M. & Hair, J.F. (2017). Partial least squares structural equation modeling. In C. Homburg, M. Klarmann & A. Vomberg (Eds.), *Handbook of Market Research*, 1-40. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-05542-8_15-1
25. Savari, M., Shabanali Fami, H. & Daneshvar Ameri, Z. (2014). Analysis situation food security and factors affecting thereon in the rural society city of Divandarreh. *Journal of Rural Research*, 5(2), 311-332. [In Persian]
26. Smith, L.C., El Obeid, A.E. & Jensen, H.H. (2000). The geography and causes of food insecurity in developing countries. *Agricultural Economics*, 22(2), 199-215.
27. Statistical Center of Iran. (2020). Investigating the trend of changes in the structure and composition of the country's population and its future up to the horizon of 1430 solar. https://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/fulltext/1398/N_brtsvtjkvaato1430.pdf
28. Velazco, J. & Ballester, R. (2016). Food access and shocks in rural households: Evidence from Bangladesh and Ethiopia. *Social Indicators Research*, 129(2), 527-549.
29. Von Grebmer, K., Bernstein, J., Mukerji, R., Patterson, F., Wiemers, M., Ní Chéilleachair, R., Foley, C., Gitter, S., Ekstrom, K. & Fritschel, H. (2019). *Global hunger index: The challenge of hunger and climate change*. Bonn: Welthungerhilfe.
30. Zerat Kish, S.Y. & Kamaei, Z. (2017). Factors affecting food security of rural farming households in Kohkiluyeh and Boyer-Ahmad province of Iran. *Journal of Food Technology and Nutrition*, 14(2), 77-86. [In Persian]
31. Ziaei, S.M., Shirani Bidabadi, F., Eshraghi, F. & Keramatzadeh, A. (2019). Identification of coping strategies on food insecurity and its effective factors in rural areas of Gorgan. *Agricultural Economics and Development*, 26(4), 47-69. [In Persian]